

буде означати початок руху до саморегулювання бізнесу, перспективність чого незаперечна.

Важливим кроком на шляху оптимізації системи захисту інтересів споживачів на регіональному рівні має стати прийняття не тільки державної програми захисту прав споживачів на національному рівні, але й адекватних регіональних програм, які забезпечать розвиток конкуренції, узгодженість дій, усунення дублювання функцій тощо. Дуже корисним кроком для розвитку та підтримки ефективно працюючих організацій із захисту прав споживачів стало б надання податкових пільг, фінансування програм і т. ін. У ряді найперспективніших завдань держави повинна стати і інформаційно-просвітницька діяльність, особливо, з використання засобів масової інформації, зокрема, телебачення.

Отже, до невідкладних завдань державних органів захисту інтересів споживача пропонуємо віднести такі:

- створення єдиного центру, який міг би об'єднати зусилля роз'єднаних асоціацій, спілок, партнерств, гільдій в роботі з захисту прав споживачів. Це дасть змогу зміцнити фінансовий аспект діяльності цих організацій, а також об'єднати інформаційні бази за скаргами клієнтів на різні компанії, що працюють на споживчому ринку;
- активізація роботи з навчання підприємців основам роботи зі споживачами, що дасть змогу вдосконалити виробничий процес і, відповідно, поліпшити економічні показники підприємства; вироблення єдиного стандарту збирання інформації про скарги споживачів, для подальшого її акумулювання та використання під час створення національних комерційно-інформаційних мереж і банків інформації.

Література

1. Закон України від 12.05.1991 р., № 1023–XII "Про захист прав споживачів" (в редакції Закону від 01.12.2005 р., № 3161–IV). [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Указ Президента України від 12.01.02 р., № 16/2002 "Про заходи щодо посилення державного захисту прав споживачів". [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.kmu.gov.ua/zl/portal/search>.
3. Закон України від 08.09.2005 р., № 2863–IV "Про безпечність та якість харчових продуктів". [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://zakon.rada.gov.ua>.
4. Крисанов Д.Ф. Якість і безпечність харчової продукції / Д.Ф. Крисанов // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 3. – С. 103–118.
5. Пісний Б.М. Концептуальні аспекти формування та реалізації державної споживчої політики / Б.М. Пісний, В.І. Павлов // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. – Рівне : Вид-во НУВГП. – 2010. – Вип. XVI, № 4. – С. 307–314.
6. Ліпанова О.А. Споживча політика: національні та регіональні пріоритети. / О.А. Ліпанова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2012. – № 3-4 (4-5). – С. 172–176. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/n4-5.html>
7. Мазаракі А.А. Захист прав споживачів: соціально-правовий аспект / А.А. Мазаракі, О.М. Язвінська, Л.В. Ніколаєва та ін. – К. : Вид-во КНТЕУ, 2002. – 311 с.
8. Шаповал М.І. Основи стандартизації, управління якістю та сертифікації : підручник / М.І. Шаповал. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2001. – 174 с.
9. Степура Т.М. Людський потенціал України: чинники формування та розвитку : монографія / Т.М. Степура, Б.М. Пісний, Л.І. Гальків, Л.Р. Кучер / за наук. ред. Т.М. Степури. – Львів : Вид-во ТзОВ "Ліга-Прес", 2012. – 276 с.

Писний Б.М. Государственная потребительская политика: региональное измерение

Обоснована необходимость активизации процесса формирования и реализации комплексной потребительской политики и обеспечения высокого правового уровня защиты интересов потребителей не только на государственном, но и на региональном уровне. Предложено проводить поиск путей совершенствования государственной потребительской политики на основе принципа системности социально-экономической региональной политики.

Ключевые слова: интересы потребителей, защита прав потребителей, потребительская политика, региональные программы, региональный потребительский рынок, система технического регулирования.

Pisnyy B.M. State consumer policy of ukraine: the regional dimension

The article substantiates the need to accelerate the process of development and implementation of a comprehensive consumer policy and to ensure a high level of protection of the legal interests of consumers, not only at national but also at regional level. It is proposed to search for ways to improve the state of consumer policy based on the principle of systematic socio-economic regional policy.

Keywords: consumer interests, consumer protection, consumer policy, regional programs, regional consumer market, Technical Regulations.

УДК 330.[8+33]

Доц. Л.С. Томашик, канд. екон. наук – Львівська КА

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВАРІАЦІЇ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧІВ У КОНТЕКСТІ ЦИКЛУ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ

Проаналізовано теоретичні підходи до пояснення зміни споживання залежно від циклу ділової активності. Здійснено аналіз динаміки споживання з допомогою моделей Ф. Модільяні і Манделла-Флемінга. Виявлено вплив обсягів споживання на обсяги ВВП України за допомогою економетричної моделі.

Ключові слова: приватне споживання, споживчий попит, ВВП, цикл ділової активності, економічний цикл, економічна криза.

Вступ. Споживання є визначальною компонентою сукупних витрат на виробництво ВВП, а отже, і головним чинником, від якого залежать стан національної економіки, економічні піднесення та спади. Динаміка доходів і споживчих витрат населення є ключовим соціально-економічним параметром, який безпосередньо пов'язаний із макроекономічними змінами. Світова фінансова криза 2008–2010 рр. призвела до істотного зниження доходів населення, а відповідно і споживання, що зумовило істотне погіршення головних макроекономічних параметрів держави. Усі наведені твердження зумовлюють актуальність дослідження та систематизації теоретичних підходів до пояснення зміни приватного споживання з огляду на циклічні зміни та кризові спади, що дасть змогу більш чітко розмежовувати ті чи інші сфери впливу та формувати ефективні рішення для економічної політики.

Мета дослідження. Систематизувати теоретичні концепції щодо пояснення зв'язку приватного споживання та зміни циклу ділової активності, а також виявити цей зв'язок за допомогою економіко-математичних методів.

Виклад основного матеріалу. В сучасній економічній науці часто використовують такі поняття як "цикл ділової активності", "економічний цикл" та "діловий цикл". Насамперед з'ясуємо, чи ці питання тотожні, чи все таки між ними є певні відмінності. Економічний цикл у вузькому розумінні – це рух ви-

робництва від однієї кризи до наступної. У широкому розумінні – це послідовність піднесення і спадів економічної активності протягом кількох років, тобто це рух суспільного виробництва від одного кризового явища до іншого, який постійно повторюється. За період від 1825 р. (першої економічної кризи) до середини 90-х рр. XX ст. відбулися 22 цикли. Економічний цикл складається з чотирьох фаз: 1) криза, 2) депресія, 3) поживлення, 4) піднесення. Головною з них є криза, з'ясування причин її виникнення значною мірою розкриває головну причину циклічності економіки. Цикл ділової активності – це цикл, у якому періоди економічного піднесення чергуються з періодами зниження випуску продукції та високим рівнем безробіття [3]. М. Бурда та Ч. Виплош зазначають, що існування ділових циклів є цілком обгрунтованим. Ряд циклів було ідентифіковано як перехід від "товарних" циклів, що тривають один або два роки, до циклів Кондратьєва, що тривають приблизно півстоліття. Такі цикли науковці розглядали "як кульмінаційні наслідки збурень, таких, як хвилі відкриттів, винятково добрі або погані врожаї, нерациональна ставка фірм на товари, що користуються попитом, або навіть як результат зміни споживчого попиту вдома і за кордоном. Інфляцію розглядали як наслідок швидкого зростання суми грошей і обігу, насамперед внаслідок відкриття нових родовищ золота, а згодом необгрунтованої емісії центральними банками паперових грошей. Багато з цих пояснень залишаються переконливими і сьогодні" [2].

З часу першої економічної кризи представники різних напрямів і шкіл політичної економіки, а згодом економічної науки намагаються з'ясувати причини циклічного характеру виробництва і насамперед кризових явищ та сформувані певний алгоритм заходів щодо їх уникнення. Серед причини виникнення цих явищ виділяють поверхневі (циклічність пояснювалася появою плям на Сонці тощо) і наукові. Науковий підхід започаткували представники класичної школи політичної економії. Зокрема, Д. Рікардо причиною криз вважав несправедливість у розподілі багатства, а французький економіст Ж.-Б. Сей стверджував: "пропозиція породжує власний попит, і кризи у всій економіці неможливі. Вони можуть відбуватися лише в окремих регіонах або на окремих ринках товарів". Цієї думки не поділяв англійський економіст Т. Мальтус [5]. Він зазначав, що: "попит має тенденцію постійно відставати від пропозиції, оскільки робітники на свою заробітну плату купують лише частину продукції, на іншу частину виникає попит власників капіталу (на величину їх витрат), а частина, яка забезпечує отримання прибутку, не знаходить свого призначення. Для її реалізації потрібні так звані треті особи – землевласники, армія, духовенство та ін. Якщо доходи цих осіб недостатньо, може виникнути криза надвиробництва. Подібною думки дотримувався і швейцарський економіст С. де Сімонді, але третіми особами він називав дрібних товаровиробників (селян, ремісників) кризи недоспоживання народних мас пояснював невідповідністю між виробництвом і споживанням. Оскільки криза багатоаспектна (криза надвиробництва, платіжна, фінансова, валютна тощо), то її виникнення спричинене комплексом внутрішніх суперечностей. Найглибиннішою з них, на думку К. Маркса, є економічна суперечність між суспільним характером виробництва і приватною формою привласнення його

результатів. З часу виникнення капіталістичного способу виробництва (початок XVI ст.) і виробництво, і привласнення мали приватний характер [5].

Для теоретичного представлення зміни поведінки споживачів розглянемо дві моделі: модель життєвого циклу за Ф. Модільяні та макроекономічні наслідки припливу капіталу у моделі Манделла-Флемінга.

Споживання та заощадження за працездатний період життя на рис. 1 показані на горизонтальній осі, тоді як споживчі витрати протягом періоду перебування на пенсії представлені на вертикальній осі. Модель передбачає існування двох екстримів: у точці С увесь дохід спожитий упродовж працездатного періоду життя, для пенсії нічого не заощаджено; у точці В увесь зароблений дохід спрямований на заощадження, яке разом з накопиченим інвестиційним доходом буде спожите протягом другого періоду життя. Бюджетне обмеження ВС – це усі варіанти вибору рівнів споживання та заощадження між цими двома крайнощами. Бюджетне обмеження В₁С – це один із варіантів вибору рівнів споживання і заощадження працездатного періоду. Нахил бюджетного обмеження залежить від доходності заощаджень [5].

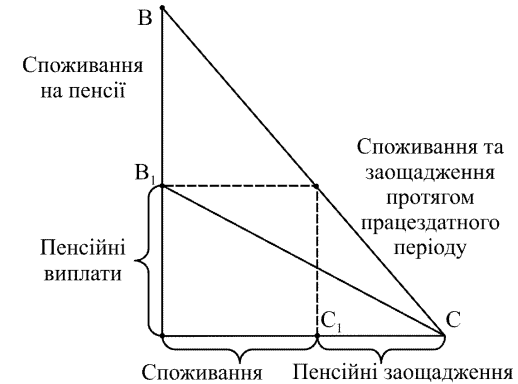

Рис. 1. Споживання та заощадження індивіда в моделі життєвого циклу з двох періодів Ф. Модільяні [1, 2, 5]

Приватне споживання в Україні, зокрема перед кризою, істотно збільшилось за рахунок приватних трансфертів з-за кордону, або як їх ще називають – міграційний капітал. Тому, на наш погляд, доцільно розглянути розширену модель Манделла-Флемінга щодо впливу припливу капіталу на макроекономічну ситуацію в країні, що демонструє відповідні зміни та наслідки такої ситуації (рис. 2). Приплив капіталу ($\downarrow \psi$) погіршує сальдо платіжного балансу ($BP_0 \rightarrow BP_1$). Унаслідок монетизації припливу капіталу f_1 виникає тенденція до збільшення пропозиції грошової маси ($LM_0 \rightarrow LM_1$), зниження відсоткової ставки та збільшення доходу (т. В). Дефіцит бюджету стимулює попит та змінює рівновагу на ринку товарів і послуг ($IS_0 \rightarrow IS_1$). Це підвищує відсоткову ставку, а відповідно – поживляє приплив капіталу і додатково збільшує грошову масу ($LM_1 \rightarrow LM_2$). Якщо прийняти гнучкість обмінного курсу, під час переходу з т. В у т. С виникає тенденція до підвищення e_t . Тобто збільшення дефіциту бюджету стає чинником зміцнення грошової одиниці [9].

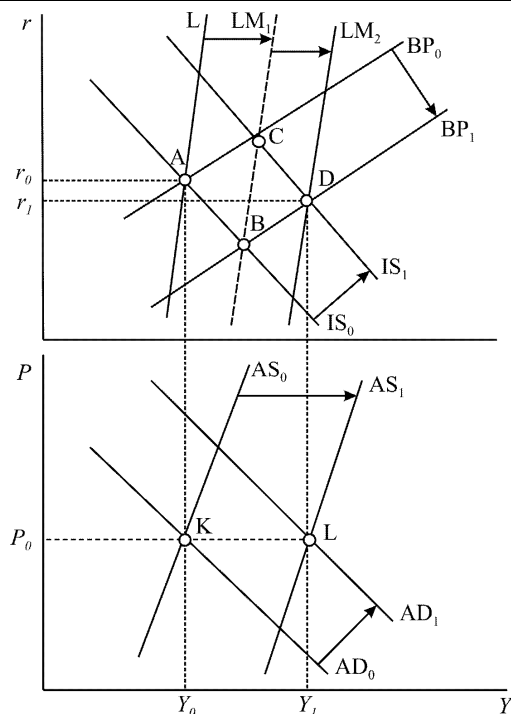

Рис. 2. Макроекономічні наслідки припливу капіталу (грошова стабільність) у моделі Манделла-Флемінга [9]

Збільшення сукупного попиту в поєднанні з поліпшенням сальдо платіжного балансу поживає дохід ($Y_0 \rightarrow Y_1$). Потенційно стимулювання попиту є інфляційним ($AD_0 \rightarrow AD_1$), але збільшення сукупної пропозиції ($AS_0 \rightarrow AS_1$) попереджує можливе підвищення цін (т. Е). інструментальним чинником сукупної пропозиції стають збільшення реальної грошової маси і можливе підвищення RER. Зазначене підвищення є більш промовистим, якщо центральний банк дає змогу деяке зміцнення грошової одиниці. Варто зауважити, що підвищення RER та збільшення доходу погіршують сальдо поточного рахунку [9, с. 442].

Для передбачення поворотних пунктів економічного циклу в багатьох країнах використовують випереджувальні індикатори [6, 8]. Для прикладу, у США економісти організації The Conference Board обчислюють складений випереджувальний економічний індекс (LEI), що формується з десяти окремих показників (середня тривалість робочого тижня, нові замовлення, очікування споживачів, дозволи на будівництво, ціни акцій, пропозиція грошей та ін.). Падіння LEI на 2 % (у річному вимірі), яке супроводжується зниженням значень більшості з його десяти компонентів, свідчить про наближення економічного спаду в країні. Цей індикатор зазнав критики через те, що передбачив дещо більше економічних спадів, ніж їх було насправді (імовірно через те, що містить фондовий індекс), а також за те, що не відображає ділової активності у сфері послуг.

У Західній Європі Європейська комісія періодично публікує складений якісний показник, що має назву Індекс економічних очікувань. Цей індикатор відображає оцінку міркувань та очікувань економічних суб'єктів щодо тих чи інших аспектів економічної активності в різних секторах економіки (обробна промисловість, роздрібна торгівля, будівництво), а також настроїв споживачів. Такі опитування дають змогу порівняти зміну ділової активності в різних країнах ЄС [6; 8].

Країни Європейського Союзу також самостійно будують різноманітні складені індикатори ділової активності для своєї національної економіки та інших країн. Так, скажімо, у Німеччині обчислюють Індекс економічних очікувань ZEW на основі результатів опитування близько 350 фінансових експертів. Водночас, індекс ділового клімату, який публікує організація CESifoGroup у Мюнхені, розраховують на основі щомісячних опитувань 7000 фірм обробної промисловості, будівництва, а також оптової і роздрібною торгівлі. Ця організація розраховує також інші індикатори, що відображають стан господарської кон'юнктури в сфері послуг та сфері зайнятості, а також індекси економічного клімату для зони євро та світової економіки. Звісно, якісні індикатори є дуже суб'єктивними показниками. Проте вони, зазвичай, тісно корелюють зі статистичними показниками ділових циклів і тому можуть використовуватися для короткотермінового прогнозування коливань ділової активності [6, 8].

Отже, приватне споживання – це чинник не лише зростання та наповнення ВВП, але й довготермінового економічного зростання. На динаміку приватного споживання впливає безліч факторів, зокрема очікування домогосподарств щодо динаміки цін і кількості товарів на ринку, очікування домогосподарств щодо змін у поточному доході та загальному фінансовому становищі у майбутньому, відсоткові ставки, податкові ставки, розвиток системи державного соціального забезпечення, розвиток ринків капіталу, демографічні чинники та ін. Динаміка приватного споживання визначає також структуру зовнішньої торгівлі, рівень доходу держави та впливає на показники платіжного балансу, що безумовно вказує на необхідність тестування гіпотези щодо впливу приватного споживання на згадані показники.

Споживання є найбільш істотним компонентом валового внутрішнього продукту. У різних країнах частка споживання у ВВП змінюється в межах 60-70 %, що зумовлює важливість для економіки прийняття рішення щодо споживання. Аби дослідити кількісні параметри впливу приватного споживання на показники платіжного балансу і доходу України, ми розробили низку багатофакторних регресійних моделей, згідно з такою статистичною моделлю (рівняння 1):

$$Y = a_0 + ba_1 + ca_2 + da_3 + ea_4. \quad (1)$$

Для емпіричного дослідження використано річні дані, а вибірка становила 11 років¹. Регресійні моделі побудовані за допомогою інструментарію макроеко-

¹ Дані було зібрано з офіційних сайтів Державного комітету статистики, Національного банку України та Міжнародного валютного фонду. Для зручності розрахунків усі дані було прологіровано та очищено від сезонності, динаміка поточного рахунку та торговельного балансу подана у вигляді % від ВВП. Залежними

номічного моделювання (Eviews 7.0) методом найменших квадратів. Перша модель (рівняння 2) описує вплив приватного споживання на поточний рахунок платіжного балансу. Відповідно, у разі зростання сукупного споживання на 1 % поточний рахунок покращиться на 1,6 %, статистична значущість цього результату – 5 %. Модель є адекватною про що свідчать показники $DW = 2,38$, $AR^2 = 0,61$.

$$CA = 11,073 - 1,66 \times CONS_{(-1)} - 21,49 \times SCONS_{(-3)} - 0,37 \times CA_{(-1)} \quad (2)$$

(2,7123) (-3,774)×× (-2,519)××× (-1,3519)

Наступна модель (рівняння 3) описує вплив приватного споживання на дохід. Отже, зростання споживання стимулюватиме зростання доходу на 3,24 % (коефіцієнт є значущим на рівні 5 %). Модель є достовірною ($DW = 2,04$, $AR^2 = 0,86$).

$$INCOME = -26,074 + 3,248 \times CONS_{(-1)} + 2,402 \times SCONS_{(-3)} - 0,501 \times INCOME_{(-3)} \quad (3)$$

(-0,336) (3,6887)××× (0,1407) (-0,9271)

Перевіримо теоретичну конструкцію щодо впливу споживання на ВВП. Відповідно до наших розрахунків, зростання споживання стимулюватиме зростання ВВП на 1,06 % (коефіцієнт є значущим на рівні 5 %). Модель та її результати є достовірними ($DW = 1,69$, $AR^2 = 0,98$).

$$GPD = 12,219 + 1,068 \times CONS - 3,246 \times SCONS_{(-3)} - 0,141 \times GPD_{(-1)} \quad (4)$$

(1,3818) (2,6687)×× (-1,7482) (-0,3710)

Отже, споживання є чинником економічного зростання та забезпечення розвитку соціально-економічного середовища. Кризові зміни у системі господарювання вплинули на динаміку споживання негативно, зокрема через скорочення витрат на предмети розкоші, послуги та продукти харчування. У зв'язку зі зменшенням доходів населення та погіршенням економічної ситуації в країні відбулось звуження споживчого кошика населення, що негативно вплинуло на показники платіжного балансу України, зокрема зовнішньоторговельні операції. Економетричні дослідження та тестування виявили зв'язок між обраними показниками, а також було визначено кількісні параметри впливу приватного споживання на поточний рахунок, дохід та ВВП.

Висновки. Приватне споживання – це чинник не лише зростання та наповнення ВВП, але й довготермінового економічного зростання. На динаміку приватного споживання впливає безліч факторів, зокрема очікування домогосподарств щодо динаміки цін і кількості товарів на ринку, очікування домогосподарств щодо змін у поточному доході та загальному фінансовому становищі у майбутньому, відсоткові ставки, податкові ставки, розвиток системи державного соціального забезпечення, розвиток ринків капіталу, демографічні чинники та ін. Динаміка приватного споживання визначає також структуру зовнішньої торгівлі, рівень доходу держави та впливає на показники платіжного балансу, що безумовно вказує на необхідність тестування гіпотези щодо впливу приватного споживання на згадані показники. Зростання споживання є необхід-

змінними є поточний рахунок (CA), дохід (INCOME) і ВВП (GDP). Незалежними змінними є споживчі витрати в середньому за місяць на одне домогосподарство (CONS) та сукупні споживчі витрати (SCONS).

ним елементом для вирівнювання платіжного балансу, зокрема торговельного для збільшення доходу держави та нарощення виробничих потужностей. Зниження споживання під час розвитку кризових явищ є наслідком негативних очікувань населення щодо майбутнього, тому для збільшення споживання, насамперед, необхідно відновити економічні процеси після кризи і забезпечити стабільність економічної та політичної системи.

Література

1. Базилінська О.Я. Макроекономіка : навч. посібн. / О.Я. Базилінська. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 442 с. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://library.if.ua>.
2. Бурда М. Макроекономіка: Європейський контекст : пер. з англ. / М. Бурда, Ч. Виплош. – К. : Вид-во "Основи", 1998. – 682 с.
3. Генеза ринкової економіки: терміни, поняття, персоналії / В.С. Іфтемчук, В.А. Григорьев, М.І. Манилич, Г.Д. Шутак / за наук. ред. Г.І. Башнянина і В.С. Іфтемчука. – К. : Вид-во "Магнолія плюс", 2004. – 688 с.
4. Жаліло Я. Українська економіка: внутрішні суперечності на фоні світової фінансової кризи / Я. Жаліло, Я. Белінська. [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.niss.gov.ua>.
5. Дорнбуш Р. Макроекономіка : пер. з англ. В. Мусієнко та В. Овсієнко / Р. Дорнбуш, С. Фішер. – К. : Вид-во "Основи", 1996. – 370 с.
6. Пирч М.І. Випереджувальні індикатори ділової активності / М.І. Пирч. [Електронний ресурс]. – Доступний з http://www.confcontact.com/2012_09_21/1_pirch.htm.
7. Сколотняний Ю. Антикризові стратегії для України: державні фінанси, заощадження, інвестиції / Ю. Сколотняний, О. Дубинський // Дзеркало тижня. – 2010. – № 9 (789). [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.dt.ua/2000/2020/68726>.
8. Фомішина В.М. Споживання і заощадження в економічному розвитку України : монографія / В.М. Фомішина. – Херсон : Вид-во "Олді-плюс", 2012. – 444 с.
9. Шевчук В.О. Міжнародна економіка: теорія і практика / В.О. Шевчук. – Вид. 2-ге, [переклад та доп.]. – Львів : Вид-во "Каменярь", 2003. – 719 с.

Томашик Л.С. Теоретические аспекты вариации поведения потребителей в контексте цикла деловой активности

Проанализированы теоретические подходы к объяснению изменения потребления в зависимости от цикла деловой активности. Осуществлен анализ динамики потребления с помощью моделей Ф. Модильяни и Манделла-Флеминга. Выявлено влияние объемов потребления на объемы ВВП Украины с помощью эконометрической модели.

Ключевые слова: частное потребление, потребительский спрос, ВВП, цикл деловой активности, экономический цикл, экономический кризис.

Tomashyk L.S. Theoretical aspects of variation of consumer behavior in the context of the business cycle

In the article author analyzes theoretical approaches to explaining consumption changes depending on the business cycle. Also the author analyzes the dynamics of consumption patterns by F. Modigliani and Mundell-Fleming. The article contains an econometric model about the influence of consumption on GDP volumes in Ukraine.

Keywords: private consumption, consumer demand, GDP business cycle, economic cycle, economic crisis.